

Müsahibimiz Beynəlxalq Türk Akademiyasının vitse-prezidenti, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Füzuli Məcidlidir.

Füzuli müəllim, Beynəlxalq Türk Akademiyası hazırda Türk dünyasında mühüm beynəlxalq təşkilat statusu daşıyan qurumlardan biridir. Ümumiyyətlə, bu qurumun türk xalqları üçün əhəmiyyəti, üzərinə götürdüyü missiya barədə danışmağınızı istədik...

– BTA-nın yaradılması ilə bağlı qərar 2009-cu il oktyabrın 3-də Türk Dövlətləri Təşkilatının Naxçıvan sammitində qəbul edilib və akademiya fəaliyyətə 2010-cu ilin may ayında başlayıb. 2012-ci ildə BTA Bişkek Zirvə görüşündə beynəlxalq status alıb və 2014-cü ildə beynəlxalq təşkilat olaraq fəaliyyətə başlayıb. İlk dəfə akademiya rotasiya qaydasında rəhbər təyin olunub.

Təbii ki, ev sahibi olduğu üçün birinci rəhbər qazaxıstanlıdır. Hazırda prezident Darxan Kızırdıdır. Akademiya ilə yanaşı, bir neçə böyük təşkilat var. TDT, Türksöy, TürkPA, Türk Mədəniyyəti İrsi Fondu. İki təşkilat Türkiyədə, ikisi Azərbaycanda və bir təşkilat Orta Asiyada yerləşir. Orta Asiyada yerləşən BTA-dır. Əlbəttə, məqsədlər çoxdur. Əsas məqsəd isə Türk dünyasında elm və təhsil sahəsində əlaqələndirmələr həyata keçirmək, qədim tarixi-mənəvi irsimizi araşdırmaq, ortaya qoymaq və dünyaya tanıtmaktır.

Ümumiyyətlə, təhsil, elm yumşaq güc sayılır. Əslində, ortaq düşüncənin formalaşdırılmasına xidmət göstərən ən vacib prinsiplərdən biridir. Türk Akademiyası da böyük İsmayıl Qasıralının "Dildə, işdə, fikirdə birlik" şüarı üzərində yaradılmış, bu tezis özünə əsas şüarlardan biri kimi seçmiş qurumdur. Bu bizim fəaliyyətin əsas devizidir. Əlbəttə, bütün bunlar gələcəkdə Türk dünyası anlayışının vahidləşməsi, düşüncə ümumiliyinin təmin edilməsinə xidmət edir.

Yeri gəlmişkən, BTA institutlaşma prosesini yekunlaşdırıb. Çünki beynəlxalq təşkilatın fəaliyyətə başlaması üçün bir sıra vacib sənədlər var. O sənədlər həll olunmalıdır, Türk dövlətləri rəhbərləri tərəfindən imzalanmalar həyata keçirilməlidir və bunlardan ən vaciblərindən biri akademiyanın yerləşməsinə şərtləndirən Qazaxıstan Respublikası ilə BTA arasında müqavilə öhdəlikləri artıq imzalanıb. Ötən ildən etibarən akademiya Vyana Konvensiyasının prinsiplərinə əsasən tamhüquqlü beynəlxalq təşkilat kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Bununla ilk dəfə olaraq, üzv ölkələrdən əməkdaşlar qəbul edilməyə başlandı və ilk vitse-prezident də Azərbaycandan təyin olundu. İndi akademiyanın tam tərkibdə fəaliyyət göstərməsi üçün heç bir maneə qalmadı. Amma yeni üzv ölkələrdən də əməkdaşların cəlb olunması ilə akademiyanın güclü bir quruma çevriləcəyi heç kəsdə şübhə doğurmur.

Yeri gəlmişkən, akademiyanın yeni üzv dövlətləri tam qurucu üzv ölkələri – Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyədir. Macarıstan müşahidəçi üzvdür, bu yaxınlarda isə bildiyimiz

kimi, Özbəkistan da üzv ölkələrimizdən birinə çevrilib. Son üç ildə BTA tərəfindən Türk dünyasının böyük şəxsiyyətlərinə, dövlətçiliklə bağlı önəmli təqvimlərimizə həsr olunmuş 26 beynəlxalq konqres və forum, 30-dək seminar və "dəyirmi masa" keçirilib. Tədbirlər müvafiq olaraq Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Macarıstan, ABŞ, Monqolustan, Fransa, Özbəkistan və digər ölkələrdə təşkil olunmuşdur.

– **Ortaq türk tarixi, türk dili və ədəbiyyatı proqramlarının işlənilməsi, bu sahənin inkişaf etdirilməsində BTA-nın rolunu və perspektivlərini necə qiymətləndirirsiniz ?**

– Akademiyanın səmərəli fəaliyyətində mühüm əsaslardan biri də məhz ortaq dərslilər məsələsidir. Ortaq dərslilər, əslində, ortaq kimliyin müəyyənləşməsinin vacib faktorlarındanıdır. Çünki tarix bizim ortaq keçmişimizi bəli edir, ədəbiyyat ortaq düşüncə-

Beynəlxalq Türk Akademiyasının

“Dildə, işdə, Türk dünyasının

canda, təxminən, 150 məkəbdə pilot layihə kimi bu fənn tədris olunub. Eyni zamanda, Qazaxıstanda və Türkiyədə də bu, seçmə fənn kimi tədris edilmişdir.

Əslində, bu ortaq tarix, ədəbiyyat və coğrafiya fənləri yazılarkən biz nəyə diqqət etmişik.

əsas məsələ oldu.

– **Ortaq tarix demişkən, bəzən indi də tarix kitablarımızda sovetdən qalma müəyyən yanaşmalar davam edir. Məsələn, biz “Dədə Qorqud” dastanına sahiblənik. Çünki oğuz türklərinin dastanıdır. Böyük Səlcuq dövləti**

vermək deyil. Obyektivliyi qorumaq və daha çox bizi birləşdirən dəyərləri ön plana çəkməkdir. Hazırda ortaq tarix dərsliyi, əsasən, XV yüzilliyə qədərki dövrü əhatə edir. XV əsrdən sonra beynəlxalq münasibətlər yeni inkişaf dövrünə qədəm qoyur. Lakin XV

mizi formalaşdırır, coğrafiya isə vahid məkan anlayışımızı təlqin edir. Bu baxımdan, bu üç dərsliyin seçilməsi və məkətblərimizdə ortaq şəkildə tədris olunması akademiya qarşısında dövlət başçılarımız tərəfindən qoyulan ən vacib tapşırıqlardan biri idi.

On il öncə ortaq türk tarixinin yazılması ilə başlanan bu proses, nəhayət, bu il sona çatdı və bilirsiniz ki, bir neçə gün öncə Nursultan şəhərində keçirilən BTA-nın elmi şurasının konfransında Təhsil nazirlərimiz tərəfindən də təsdiq olundu. Nəticə olaraq ortaq türk tarixi, ədəbiyyatı və coğrafiyası dərsliləri artıq ölkələrimizdə tədris edilməyə başlanacaq. Ola bilər, bu bəzi ölkələrdə seçmə yolla, bəzilərində isə icbari yolla həyata keçirilsin. Önəmli olan odur ki, belə mötəbər qərar qəbul olunub. Bir haşiyyə çıxaraq qeyd edim ki, əslində, həm Azərbaycanda, həm də Qazaxıstanda 2018-ci ildən etibarən ortaq türk tarixi tədris olunurdu. Amma, müəyyən qədər seçməli fənn kimi, pilot layihə olaraq öyrənilirdi.

Təhsil Nazirliyinin verdiyi məlumata görə, ötən il Azərbaycanda

Hər bir ölkənin fərqli təhsil sistemi var. Onların koordinasiyası, yaxınlaşdırılması istiqamətində işlər gedir. Müxtəlif təşkilatlar çalır, xüsusilə Təhsil Nazirliyi ilə intensiv işləyirlər. Hər bir ölkənin özünün kurikulum kimi fərqli tədris metodları, fərqli yanaşmaları var. Hər bir dövlətin tarixi məsələlərdə öz yanaşması var. Bizim əsas məqsədimiz ortaq nöqtələri tapıb birləşdirməkdir. Tarix hansısa dəqiq bir fənn deyil. İllər, günlər dəqiq ola bilər, lakin yanaşmalar, nəticələrlə bağlı baxışlar fərqli ola bilər. O baxımdan, biz çətinliklərlə qarşılaşsaq da, bu ilin may ayında İstanbulda 3 gün müddətinə BTA-nın üzv ölkələrinin Təhsil Nazirliyi nümayəndələri çox gərgin bir iş ortaya qoydular. Mən bu işdə əziyyəti olan bütün üzv ölkələrinin Təhsil nazirliklərinə də təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Həqiqətən, bizi birləşdirəcək ortaq nöqtələrə təmas etməyə çalışdılar. Xüsusən, bu məqama diqqət yetirdik ki, bizi birləşdirən əsas dəyərlər bu proqramlarda öz əksini tapırsın. Tarixin, ədəbiyyatın, coğrafiyanın birləşdirici gücünü müəyyənləşdirən məqamları tapmaq

də Oğuz türklərinin qurduğu imperiyadır. Amma, hələ də dərslilərdə səlcuqlara yad yanaşma mövcuddur. Bu tendensiya Türkiyə tarix proqramlarında Səfəvilərə münasibətdə də mövcuddur. Halbuki, bu, ortaq tariximizdir...

– Yadımdadırsa, cənab Prezidentin ötən il orada Bayraq Günü ilə bağlı sosial mediada bir paylaşımı olmuşdu – ilk bayraq kimi Səlcuqlu dövlətinin bayrağı öz əksini tapmışdı. Yəni, Səlcuqlar bizim tariximizdir. Türk tarixinin önəmli hissəsidir. Təbii ki, tarixdə çox müharibələr olub. Bu müharibələr bir xalqın öz daxilində də, xaricində də baş vermişdir. Qardaş xalqların da arasında müharibələr baş vermişdir. Bizim məqsədimiz onları xatırlatmaq, təftiş etmək olmamalıdır. Biz keçmişimizdən nəticə çıxarmaq üçün tariximizi öyrənməli, kədərli və sevincli nöqtələri birgə oxumaq, öyrənmək və təbliğ etmək istəyimizi hər zaman inkişaf etdirməliyik.

Hər dövrün öz şərtləri olub. Tarixi hadisələrə də həmin dövrün şərtləri müqabilində baxmaq lazımdır. Bizim də məqsədimiz həmin tarixi hadisələrə qiymət

əsrədən günümüzdək olan dövrlər də yazılacaq. Bu, BTA-nın məqsədlərindən biridir. Amma bu, elə də asan iş deyil, ona görə də yanaşma daha fərqli, daha geniş spektrli, mütəxəssislərin iştirakı ilə baş tutmalıdır.

– **Türk dünyasının inkişafı və birliyi üçün təsis olunmuş Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası (TDƏŞ), TürkPA, TÜRKSOY, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu kimi təşkilatlar var. Bir az da Beynəlxalq Türk Akademiyasının bu təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqələrindən söhbət açardınız...**

– Təbii ki, bu təşkilatların hamısı müstəqil və qohum qurumlardır. Həm də bir-birilə sıx bağlıdırlar, biri digərini təkrarlamır. Məsələn Türk Dövlətləri Təşkilatının əsas işi daha çox siyasi, iqtisadi, nəqliyyat və s. bu istiqamətdə olan əlaqələri inkişaf etdirməkdirsə, BTA daha çox elm və təhsil sahəsində işi koordinasiya edir. TÜRKSOY daha çox mədəniyyət sahəsində işləyir, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu bu sahədə olan layihələrə dəstək verir və birgəlik ortaya qoyur.

Türk Dövlətləri Təşkilatının sonuncu sammitində qəbul olu-

vitse-prezidenti:

“fikirdə birlik” “mənəvi hədəfidir”

nan qərarlara görə biz ildə bir neçə dəfə toplanırıq. Bu toplanma sırf fəaliyyətimizi koordinasiya etmək üçündür. Bununla bərabər, bizim bir-birimizlə əlaqələrimizlə yanaşı beynəlxalq təşkilatlarla da bağlantılarımız var və vacibdir. Bizim, Rusiya, Çin, Monqolustan, Koreya, Yaponiya və Avropanın bir sıra ölkələri ilə təhsil və elm sahəsində işləri koordinasiya edən qurumlarla, nazirliklərlə çox geniş əlaqələrimiz qurulur. Bildiyiniz kimi, elm, təhsil sərhədsizdir. Biz elmin birləşdirici gücündən istifadə edərək həmin ölkələrlə rahat əlaqələr qura bilirik. Bu bizə nə üçün lazımdır? İndiyədək bizim tariximiz də, ədəbiyyatımız da bir çox hallarda başqaları tərəfindən yazılıb. İndi bizim unikal şansımız var ki, 30 illik müstəqillik bizə kifayət qədər kadr hazırlığı baxımından fürsət verib. Bu bizə həm də şans verir ki, tariximizi də, ədəbiyyatımızı da özümüz yazsaq, üzə çıxardaçaq. Bu fikrim milliyyətçi baxış anlamında deyil. Sadəcə, öz mütəxəssislərimizi yetişdirmək üçün işin vacibliyini ortaya qoymaq məqsədidir.

Yeri gəlmişkən, bir haşiyə çıxıb qeyd etmək istəyirəm ki, yaxın zamanlarda BTA-nın magistratura və doktorantura proqramı olacaq. Bu proqram dünyanın nüfuzlu ölkələrinin universitetləri ilə birlikdə daha çox türkologiya istiqamətində həyata keçiriləcək. Amma türkologiya deyərək, sadəcə, linqvistik və dil biliyindən söhbət getmir. Həm Türk dünyasının siyasi, iqtisadi, kommunikasiya, tarix, ədəbiyyat, mədəniyyət sahəsini araşdırmaqla yanaşı xüsusən gənclərimizi ən yüksək təqəüdlə təmin edərək, onların zəhmət tələb edən araşdırmaçılıq yoluna

türkdilli şəhərlərdə filiallarının açılması barədə düşünlülmü?

– Sözü düz, belə bir məsələ hələ nəzərdə tutulmayıb. Gələcəkdə bu məsələlərə baxıla bilər. Akademiyamızın indiki rəhbəri Darxan Kızırlı ölkəmizə səfəri zamanı təklif etdi ki, akademiyanın nümayəndəliyi Şuşa şəhərində də ola bilər. BTA-nın akademiyanın Azərbaycanda bir nümayəndəsi oturmaq və bütün zəruri işlərimizi koordinasiya edə bilər. Əlbəttə, bunu zaman göstərəcək.

– Digər türk ölkələrindən tədqiqatçıların cəlb edilməsi prosesi həyata keçirilməyi?

– Akademiyamızın mövcud heyəti əsasən Qazaxıstan vətəndaşlarıdır. Bu onunla bağlıdır ki, akademiyanın müqaviləsi əsasən yerləşməsi şərtlərinin qaydalarını müəyyənləşdirən müqavilə Qazaxıstan Respublikası ilə Türk Akademiyası arasında imzalanmışdı, ancaq təsdiq edilməmişdi. Ötən ilin sonunda Qazaxıstan Prezidenti tərəfindən təsdiq edildi. Artıq bununla bağlı heç bir maneə qalmayıb. Bəzi büdcə məsələlərini yoluna qoyduqdan sonra, təbii ki, biz bütün üzv dövlətlərdən əməkdaşlar cəlb edəcəyik. Bu, həm akademiyanın heyətini daha da gücləndirəcək, həm də tədqiqatçılıq missiyasını daha keyfiyyətli, dərin formaya salacaq.

– Beynəlxalq Türk Akademiyası hazırda hansı önəmli layihələr üzərində çalışır?

– Ümumiyyətlə, akademiya yarandığı gündən üzv ölkələrlə bağlı müəyyən layihələr həyata keçirib. Xüsusən UNESCO ilə birgə mütəmadi 3 forum keçirilmişdir. Təəssüflər olsun ki, pandemiya ilə əlaqədar ötən il biz növbəti forumu keçirə bilmədik.

günlərinin qeyd olunmasını təşkil etməyi planlaşdırır. Bu ona görə lazımdır ki, dünya elminə, mədəniyyətinə böyük töhfələr vermiş Türk böyükələrinin irsini təbliğ etmək, tanıtmaq olduqca vacib məsələdir. Məsələn Biruni, İbn Sina, Fərabi, Mahmud Kaşğarlı, Yusif Xas Hacib, Tonyukuk, Orhon kitabələri və s. məsələlərin dünya səviyyəsində populyarlaşdırılması qarşıya qoyduğumuz vacib istiqamətlərdəndir.

Altaylardan, Monqolustandan başlayan, Qazaxıstanda davam edən ekspedisiyalarımız var. Bu elmi-tədqiqat ekspedisiyalarımız BTA-nın işinə mühüm töhfələr verir. Biz bu ekspedisiyaların işıqlandırılmasına media nümayəndələrini də cəlb edirik. Akademiyamızın vacib layihələrindən

adları (yaşayış məskənləri, yer, su, dağ, çay və s.) tədqiq etmək, skiflərdən tutmuş müasir dövrdə türk xalqlarına aid toponimlərin tarixi mənbələr və xəritələr əsasında xronoloji şəkildə necə dəyişdiyini, təkamülünü əks etdirən fundamental ensiklopedik nəşrin – “Türk dünyasının toponimlər atlası”nın hazırlanmasına başlanmışdır. Akademiya indiyədək 160-dan çox kitab nəşr edib. Həmçinin BTA tərəfindən dünya mədəniyyətinə mühüm töhfələri olan türk əsilli böyük şəxsiyyətlərlə bağlı layihə həyata keçirilməkdədir. “Türk dünyasının böyük şəxsiyyətləri” layihəsi çərçivəsində bəşəriyyət tarixində iz qoyan şəxsiyyətlər haqqında ensiklopedik məlumatların toplandığı nəşrlər hazırlanmaqdadır. Azərbaycanda “Şuşa ili” ilə əlaqədar BTA Qarabağın tarixi, mədəniyyəti, coğrafiyasını öyrənməyi və təbliğ etməyi qarşıya məqsəd qoyan layihələr həyata keçirməyi də planlaşdırır.

– Akademiyamızın elmi və ya kütləvi, elektron və ya çap media resursları varmı?

– Akademiyada 4 dildə “Altayistika və Türkologiya araşdır-

qəder çətinliklərlə qarşılaşırdı. Vətən müharibəsində Prezident İlham Əliyev hərbi sahədə olduğu kimi, informasiya sferasında da erməni təbliğatının məhvi üçün tam bir fərqli mənşərə yarıda bildi. Amma bu həm də bizim üzərində işləməli olduğumuz məqamları da ortaya çıxardı.

Proses onu göstərdi ki, xüsusilə türk ölkələri arasında informasiya cəbhəsində nə qədər boşluqlar var və birgə işlənməli, aradan qaldırılması vacib olan nə qədər informasiya problemləri var. Təsəvvür edin ki, eyni dili, dini, mədəniyyəti paylaşmağımıza baxmayaraq, bir çox hallarda bir-birimizdən məlumatsız qalırdıq. Bu boşluqları ortadan qaldırmaq üçün bizim birbaşa əlaqələrimiz olmalıdır. Təbii ki, burada dillə bağlı çətinliklər var. Ünsiyyətimizi məcburiyyətdən dolayı üçüncü bir dil vasitəsilə qururuq. Lakin ünsiyyət resurslarımız getdikcə inkişaf etməkdədir. Bu günlərdə Prezident İlham Əliyev Özbəkistan səfərində də dedi ki, biz eyni dili danışırıq, rahat anlaşırıq. Əslində, elə qazaxlarla da, özbəklərlə də, qırğızlarla da bir neçə gün ünsiyyətdə olanda aydın olur ki,

sözlərimizin əksəriyyəti eynidir və bir-birimizi anlamaq asandır.

2017-ci ildə BTA-nın tərkibində Dil və Terminologiya Komissiyası quruldu. Məqsəd bizim ortaq keçmiş sözlərimizi özümüzlə qazandırmaq, bununla yanaşı, ölkələrimizin qəbul etdikləri yeni siyasi, iqtisadi, texnoloji terminlərin ortaq qarşılıqlı tapmağını hədəfləməkdir. Bu, çox mühüm faktordur. Təxminən bir on iyirmi il sonra biz bu yaxınlığı hiss etməyə başlayacağıq.

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın və digər türk ölkələrinin vahid informasiya fəzasının olmasının vacibliyini ortaya qoydu və yaradılmasını labüddəşdirdi. Bu gün akademiya Avrasiya bölgəsindəki türk dövlət və xalqlarının sosial, siyasi, iqtisadi, mədəni durumları ilə bağlı təhlillərin yer aldığı elmi və analitik “GLOBAL-Türk” jurnalını nəşr edir.

Bundan başqa, bütün bu maarifləndirmə və məlumatlandırma missiyasını genişləndirməkdə, vahid türk informasiya sisteminin yaradılmasına gedən prosesi sürətləndirməkdə biz də qərarlıyıq.

Müsahibəni apardı:
Anar TURAN

“Altaylardan, Monqolustandan başlayan, Qazaxıstanda davam edən ekspedisiyalarımız var. Bu elmi-tədqiqat ekspedisiyalarımız BTA-nın işinə mühüm töhfələr verir. Biz bu ekspedisiyaların işıqlandırılmasına media nümayəndələrini də cəlb edirik. Akademiyamızın vacib layihələrindən biri də ortaq türk əlifbasının hazırlanmasıdır. Akademiya bir sıra nəşrləri ortaq əlifba ilə çap edib. Bundan əlavə, Türk dünyasının müqəddəs məkanları layihəsi var. Bu da akademiyanın mühüm layihələrindəndir”

dəstək olmaq üçün bu proqramlara start vermək niyyətindəyik. Eyni zamanda, Türk irsinin mövcud olduğu Pakistan, Hindistan, Əfqanıstan, Çin və Rusiya ilə əlaqələrimizi gücləndirməyə ehtiyacımız var. Bu məsələ də bizim prioritet istiqamətlərdən biridir.

– Gələcəkdə Beynəlxalq Türk Akademiyasının Bakıda və digər

BMT-nin Sivilizasiyalararası Alyansı, UNESCO, İSESCO və digər beynəlxalq qurumlarla geniş əlaqələr yaratmışıq. Təbii ki, hər il akademiyanın elmi şurası toplanır. İl ərzində akademiyanın əsas fəaliyyət istiqamətlərinin nələrdən ibarət olacağını, Türk dünyasının böyük şəxsiyyətlərinin yubileylərinin, əlamətdar

biri də ortaq türk əlifbasının hazırlanmasıdır. Akademiya bir sıra nəşrləri ortaq əlifba ilə çap edib. Bundan əlavə, Türk dünyasının müqəddəs məkanları layihəsi var. Bu da akademiyanın mühüm layihələrindəndir. Bundan əlavə, Monqolustandan Macarıstana qədər geniş ərazidə türk xalqlarına aid tarixi və müasir coğrafi